

REMIGIJUS BALTRUŠAITIS

PASKUTINIS PASIMATYMAS

Vieno veiksmo misterija

VEIKIANTIEJI ASMENYS:

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ - BITĖ – rašytoja, visuomenės veikėja, pedagogė ir filantropė
MARYTĖ – rašytojos pagalbininkė, talkininkė, draugė
BERNARDAS BUČAS – skulptorius, poetės S. Nėries vyras, buvęs G. Petkevičaitės-Bitės mokinys ir globotinis
ELZĖ, SENUTĖ – personažai įkūnijantys G. Petkevičaitės – Bitės jaunystę bei senatvę
ANTANAS SMETONA – tarpukario Lietuvos Respublikos politikas, prezidentas
SOFIJA – prezidento A. Smetonos žmona
GUSTAVAS
PAŠTININKĖ

VEIKSMO VIETA IR LAIKAS:

Panevėžys, Palemonas, 1941 m. birželis – 1943 m. liepa

Naujam kontekstui sukurti pjesėje panaudoti (savaip perkurti) keli G. Petkevičaitės – Bitės kūrybinių „Karo meto dienoraštis“ bei romano „Ad astra“ personažai bei vienas kitas motyvas...

1941 m. birželis, Panevėžys. Nedidelis kambarėlis šv. Žitos gatvėje. Fotelėje sėdi Gabrielė Petkevičaitė – B i t ė, dešinėje laiko savo knygą „Karo meto dienoraštis“, kairėje – pieštuką, perskaitčiusi vieną kitą pastraipą, pasižymi, vėl skaito ir vėl kažką brūkšteli parašėje...

BITĖ. „O paėmus laikraščius į rankas, galva sukasi... Karo liepsna nemažėja, tik siaučia, tik blaškosi, rodosi, įmanytų visą pasaulį savo baisia rykle apžiotų. Jau ir Italija lenda į jos žiotį. O vokiečiai, lyg ta šimtagalvė hidra, tik dar alkanesnė, tik dar žiauresnė, velnio gudrumu raitosi, ritasi. Kiek jų, rodosi, yra, sulyginus su jų priešais?“ (*Atsidususi deda knygą ant kelių, pasitaiso akinius.*) Dieve, vėl karas... Kaip keturioliktais. Tie patys rusai ir vokiečiai, amžinai piktos, kerštingos tautos, kurioms vis maža ir maža... (*Skaito*) „... galų gale, kad kas pasakytų, ko tie Vilhelmai, Nikolajai nori, taip savo tautas naikindami, žudydami, tiesiog iš galvos varydami? Be jokio pasigailėjimo vieni skerdziami, kiti plėšomi, turtas deginamas, ištisų šeimų vaikai nuo tėvų atskiriami, motinos ir žmonos iš galvos varomos... ir taip milijonai žudomi, kankinami?.. Ar vainikuotoms galvoms dar turtų stigo?.. o gal jie badą kentėjo?..“ Dieve, vėl karas. Tik dabar, matyt, dar baisesnis? (*Pasitaiso slenkantį pledą ant kelių ir, padėjusi knygą, susimąsto*) Vėl ir vieni, ir kiti nori Lietuvą sunaikinti, sudeginti... paversti Sachara... (*tyliai*) Da, kak togda... pustynia Sachara... (*Prisiminusi 1915, atsilošia, atsidususi užsimerkia...*)

Sodas. Veranda. Nešimas kastuvu, lyg iš prisiminimų (ar sapno?) išplaukia B e r n a r d a s B u č a s
BERNARDAS (*žvilgteli į dangų*). Karšta vasara. Velniskai karšta! (*Brūkšteli kaktą rankove*) Bet duobe turiu iškast, kol sutems. Tik kur geriau? (*Dairosi*) Patvory? Ar po obelimi? Hm... Lyg ir nebloggeriai patvory: minkšta žemė, apsupta krūmais. Nieks nepastebės... Bet jei po daugelio metų supus ir neliks nė pėdsako? Rasiu, kur užkasčiau? Kažin? O va obelis, trečia paeiliui iš kairės, ties aviliu,

manau, ilgai žaliuos ir skleis žiedus, nors... ir avilys gali supūt ar kas suskaldyt į malkas? Kaip ir obelį. Pokšt, – kirviu ir – nėra! (*Atsidusęs*) Ot, laikai, kad nežinai, kas ryt ar poryt bus? (*Mąsto, parimęs ant kastuvo*) Po obelīm, geriau. Iškasiu gilią duobę, sudėsiu į dėžes biustų, skulptūrų modelius iš molio, bronzos ir gipso... sunešiu į duobę, užkasęs užversiu akmenim, kad žinočiau, kur užkasiau, o kai grįšiu (aišku, jei grįšiu?) iš to prakeikto Sibiro, į kuri, jaučiu, greit gali išstremt, rasiu. Gal, rasiu? Jei rasiu... (*Žvilgteli į dangų*) Karšta vasara, karšta... Visko turi bijot! Net savo šešėlio...

Iškasęs deda kastuvą ant žolės, pasuka verandos link. Užtemimas

Trinkteli durys. Į kambarį įpuola tarnaitė M a r y t ė, pikta, suplukusi. Pažadinta B i t ė kriūpteli, knyga nuslysta nuo kelių ant grindų

MARYTĖ. Tai gal, panyt, snaudėt? Atsiprašau, kad pažadinau. (*Įpykusi sviedžia krepsį į kampą*)

BITĖ. Skaičiau „Karo meto dienoraštį“... savo prisiminimus... iš Didžiojo karo laikų ir... (*Šypteli*) nepajutau, kaip prisnūdau. Dieve Dieve... vėl karas. Kaip keturioliktais...

MARYTĖ (*lyg neišgirdusi*). Vėl ką sapnavot?

BITĖ. Naje, sapnavau. (*Šypteli, veidas pagyvėja*)

MARYTĖ. Ką?

BITĖ. Savo berniuką... talentingą, galvotą...

MARYTĖ. Ką tokį?

BITĖ. Bernardą! (*Veidą nušviečia džiūgi šypsena*)

MARYTĖ. Bernardą? Vėl... jį? Taigi vakar sapnavot!

BITĖ. Kas čia tokio? Vakara sapnavau... kai buvo dar paauglys... (*krežena*) tėvas, prisimenu, pasakė: pirmiau tegul... che che che... suars lauką... paskui galės eit į mokslus. Taip ir buvo! (*Ilgą, svajinga pauzė*) Šiandien...

MARYTĖ. Didelį?

BITĖ. Taip, suaugusį. Gabų skulptorių...

MARYTĖ. Tai gal šalia ir Salė stovėjo? Nors ką šneku, (*Numoja ranka*) ji į tą prakeiktą rusyną pabėgo! Po tos poemos... (*Piktdžiūgiškai kvatoja*) apie Staliną... visai išprotėjo, boba!

BITĖ (*Atsidususi*). Liūdna, kad taip atsitiko. Talentinga poetė buvo... Pažinojau, gerai pažinojau. Nesyk abi susitikusios buvom. Jautri, nuoširdi moteris...

MARYTĖ. Tagi, trisdešimt penktų gruodį, atsimenat, kai jai parašėt laiškutį, su gėlių puokšte pasveikino. O, kokia graži buvo... ta balta Alpių fialka! Iš visų išsiskyrė.

BITĖ. Fialka? Negi? (*Nustebusi kraipo galvą*) Nors... kažką lyg pro rūką... prisimenu. Tai ji buvo... nuo jos? Nuo Salomėjos?

MARYTĖ. Taip, panyt. Nuo Nėries. Paštininkė su laiškeliu atnešė. Pamenat? Tądien lygiai sukako metai, kai mirė Dobilas – Lindė. O, tą gerai prisimenu. (*Pamojuoja pirštu*) Matot, panyt, aš dar ne visai – kvankt! (*Juokiasi*)

BITĖ. Tai gal ir jo laišką prisimeni, kuri... gimtadienio proga parašė? (*Svarsto*) Berods, pernai?

MARYTĖ. Kaip neprisiminsiu? Prisimenu. Segu ir dedu į stalčių. Kaip liepėt. Visą tvarkau, panyt. Ir jūsų raštus, ir kambarius...

BITĖ. Tai gal, Maryt, paieškok ir surask. Baisiai c i e k a w a vėl užmest akį...

MARYTĖ. Kaip pageidausit. Man tai kas, viens du ir – surasiu. (*Priėjusi prie komodos, ieško*) Tuoį pažiūrėsim. (*Atriša aplanką, pasirausia, ištraukia laišką*) Radau! (*Deda ant stalo*) Skaitysit?

BITĖ. Ne, ne... jau akys per silpnos... Geriau tu perskaityk, ką man rašė...

MARYTĖ (*skaito*). „Gabrielei Petkevičiūtei – Bitei, Palemonas, 1940, kovo 18. Geros sveikatos ir ilgų metų nuoširdžiausius linkėjimus kovo 18-os proga siunčia vienas kaimo pelkynuose Tamstos surastųjų – Bernardas. Savo pagarbą ir tuos pačius linkėjimus reiškia Salomėja Nėris.“

BITĖ. Matai, prisiminė! Su gimtadieniu pasveikino... Neužmiršo... (*Patenkinta atsidūsta*) Geras, protingas vaikas buvo... (*Nusiėmusi akinius, šluosto ištryškusią džiaugsmo ašarą*)

MARYTĖ (*švelniai, lyg pajuokaudama*). Ar ne per dažnai jį sapnuojat? Dar įsimylėsit!

BITĖ. Seniai jį myliu. Kaip ir kitus... savo vaikus. Ta pačia motiniška meile.

MARYTĖ. O kitų, panyt, nesapnuojat?

BITĖ. Sapnuoju. Visus sapnuoju, vaikelį, kuriuos kadais sutikau. Ir Antaną Smetoną, ir Aleksandrą Stulginskį... Krupavičių... Kazį Škirpą, brolius Vailokaičius... (*Pauzė*) O kur moterys?! Gražiausias tautos žiedas Seime! Kupinas norų, vilčių stiprinti valstybę. Grįžti į savo tautą, ištikimai tarnauti. Visus sapnuoju... lig šiol. Visą Lietuvą! O tiek metų prabėgo... Lyg viena diena...

MARYTĖ (*Atsidususi*). Taip, neturim jau... Lietuvos. Neturim...

BITĖ (*Pasipiktinusi*). Ką čia tauški niekus?! Lietuva buvo ir bus, kol... mes gyvi. Ne tiek iškentėjom. Reiks, – ir vėl atsistosim ant kojų! (*Staiga*) Ko stovi kaip cvekas? Ko nenusivelki palto?

MARYTĖ (*atkutsi*). Aaa... ačiū, kad priminėt. (*Nusivelka*) Va, grįžau iš krautuvės. Nieko nepešiau.

BITĖ (*šluostydama akinius*). Kodėl?

MARYTĖ. Šryt atėjau į tą... žinot, už kampo... (*Bitė tylėdama linkteli, žiūri prieš šviesą į akinius*) už prekystalio stovi krautuvininkas... na, tas... lyg bačka, storas, vos pajuda... Manau, jį pažįstat? (*Bitė linkteli*) Žiūri į mane ir šypsosi: „Tai ko pageidausit, panele?“. „Kaip visada, duonos, mėsos ir sviesto“, – paaiškinu, ištraukiu iš piniginės ir tiesiu jam tuos suglamžytus červoncus. O jis kad nusikvatos: „Kur vakar buvot, panele? Ar užvakar? Kai dar tie rusiški šikpopieriai, taip ir pasakė... dar šio to buvo verti. Bent sierčikų... che che che... už juos dėžutę galėjai gaut... pečiui užkurt. Dabar rusams ir jų pinigams – kaput! Kvatoja ir, žiūrėdamas į akis, klausia: „Reichsmarkių bent turi?“ „Ne, – gūžteliu. – Iš kur?“ Ir vis dairaus į lentynas. O jos – lyg bažnyčioj... iššluotos! Kelios replės, kaliošai ir... dvi klizmos. (*Krežena*) Kas atsitiko, klausiu? O jis numojo ranka: „Matai, panele, ką tie kacapai padarė? Viską... išvogė! Išplėšė... Visus Panevėžy ubagais paliko.“

BITĖ (*Linguodama fotelėje*). Taip ir maniau, kad bus. Taip ir maniau... (*Pauzė*) O toliau?

MARYTĖ. Ką toliau? A, su krautuvininku?! Užsidarau, sako. Kol praeis frontas, išvažiuoju į kaimą. Pas gimines. (*Pakelia nuo grindų knygą, padeda ant stalo*)

BITĖ (*Susimąsčiusi žiūri į langą*). Kartojasi... Viskas kartojasi. Ir žmogaus gyvenimas, ir... istorija. Tada plėšė kazokai, dabar... enkavedistai ir į juos panašūs.

MARYTĖ. Surusėję žydai, panyt! Surusėję... Grįždama mačiau... su rusais kartu spruko, rupūžės... Su rusais! (*Staiga*) Kad jį šimts, vos nepamiršau! (*Pliopteli delnu per kaklą*)

BITĖ. Kas dar?

MARYTĖ. Taigi liepė perduot: „Dabar maisto geriausia ieškot turguj, pas kaimiečius. Kaip gaut, – patylėjo ir, numojęs ranka, nusišplovė: „Ką čia aiškinu, ji geriau žino!“

BITĖ (*Šypteli*). Žinau, aišku, žinau. (*Numoja ranka*) Per Didįjį karą... išmokom.

MARYTĖ (*Nustebusi*). Kaip?

BITĖ. Paimk ir atnešk iš spintos... pailgą dėžutę.

MARYTĖ. Jėzus Marija! Negi išprotėjot? (*Susiima už galvos*) Tą... su tais keliais žiedais... ir apyrankėm? Taigi jūsų giminės... jūsų tėvų palikimas. Turtas, kurį dar...

BITĖ. Atnešk, atnešk. Pažiūrėsiu, kiek liko? Valgyt... tai reikia! Kol viskas įeis į vėžes, kol aprims...

MARYTĖ (*Susimerinusi*). Nežinau, panyt. Nežinau. (*Pauzė*) Gal geriau aš ką parduosiu? Kokį sijoną ar švarką... iškeisiu į sviestą ar lašinius? Arba nueisiu į kaimą... pas gimines. Vis ką nors išprašysiu.

Pokalbi nutraukia švinių papliūpos

Vajėzau! Šaudo? Kas? Rusai ar... (*Puola prie lango, dairosi*)

BITĖ. Šaudo? Kas šaudo? Negirdžiu... (*Pauzė*) Jei taip, pasitrauk nuo lango!

MARYTĖ. Keista, gatvė tuščia. Negi... užėjo vokiečiai?

BITĖ. Kas šaudo? Kas? (*Čiumpa lažda, bando kilti iš fotelio*)

MARYTĖ. Sėdėkit. Sėdėkit. Išbėgsiu į lauką, pažiūrėsiu. (*Užsimeta palta, puola durų link*)

BITĖ (*Susimąsčiusi*). Kartojasi... Viskas kartojasi... Kaip per Didįjį... (*Isitaiso fotelyje, nuo stalo paėmė knygą ir atsiložusi varto...*)

...*Vasara. Prie kurbauzo. Ant suolo sėdi žema, pražilusi s e n u t ė juodais rūbais. Pro šalį linksma, šypsodamasi praeina jauna, liekna p a n e l ė, hyg išplaukusi iš romantiško XIX šimtmečio pradžios...* (iš „Ad astra“ romano)

SENUTĖ (*pastebėjusi merginą*). Neskubėk taip! Ateik panuobodžiaut su manim!

Mergina (Elzė) iš toli linkteli žilagalvei, prieina, pabučiuoja ranką

ELZĖ (*Šypsodamasi*). Vėl susitikom, ponია. Malonu matyti jus.

SENUTĖ (*paglosčiusi Elzės petį*). Sėsk šalia. Pasišnekėsim. (*E l z ė atsisėda. S e n u t ė lėtai, vis pasikosėdama*) Aš čia retai lankaus. Senatvė. Sunku išsiruošti. Kai čia ateinu, vis daugiau žmonių pamatau. Šioks toks įvairumas. (*Staiga*) Bet ko šiandien viena, dukrele?

ELZĖ. Man rodosi, daugumas ruošiasi į labdarių vakarą, neturi laiko. (*Pauzė*) A-a... tiesa... tiesa... Mačiau skelbimus išlipytus. Balius už savaitės... Buvau užmiršusi.

SENUTĖ. Tai ko, dukrele, nesiruoši? Nežadi eiti? Nors reiktų. Tikslas juk geras.

ELZĖ. Aš būsiu baliuje. Žinoma...

SENUTĖ. Tai ko nesiruoši?

ELZĖ (*kiek sumišusi, hyg mikčiotu*). Ruošiuos. Kaip nesiruošti? (*Šypteli*) Nėra man ko ilgai ruoštis. Užsivilksiu šventinį drabužį ir baigta.

SENUTĖ (*nusikvatoja, hyg pajaunėja, išgirdusi E l z ė s atsakymą*). Pradžiuginai, dukrele! Kad visos mūsų moterys mažiau rūpintų, kaip aš vadinu, visokiais skurliais, dzindzikais, brindzikais, visokiais brangiais papuošalais, madomis... nebūtų taip liūdna ir tamsu mūsų tėvynėje... Rodosi, prieš 1863 metus kitaip buvo galvota. Šalies doresni ir protingesni žmonės žuvo sukilime, ištrėmimo... liko tik silpnabūdžiai ir tuščiaagalviai, kuriems tėvynės rytojus nerūpi... (*Smulkiu senutės veidu nuslenka skausmo šešėlis. Skepetaitė nusišluosto paraudusias akis, atsidiista.*) Ar mes tokios tėvynės tikėjimės susilaukti, aukodami visa, ką turėjom brangiausio? Aš pati turėjau šešetą vaikų... Vienas žuvo kovos lauke. Antras tebevargsta Sibire. Nors iš katorgos jau paleistas, bet grįžti tėvynėn neleidžia. Trims sūnums ir dukteriai pasisekė pasitraukti į užsienius. Likau viena kaip pirštas. Vyras buvo miręs prieš sukilimą. Emigrantai ketina savo vaikus, kai paaugs, atsiųsti manęs aplankyti. (*Pauzė*) Kas iš tokio apsilankymo? Ką tie mano vaikų vaikai ras tėvynėje? Kiek mes, jauni būdami, ginčijomės, kalbėjom apie laisvę, tautos idealus... O kas dabar? (*Pauzė*) Negi... kas buvo, – pražuvo?

ELZĖ. Pasėta sėkla visada, ponია...

SENUTĖ. Tikrai? Pradžiuginai mane, vaikelį. Tavo nusistatymas man kelia mintį, kad tėvynė dar susilauks naujos, sveikesnės dvasios kartos, kuri savo tėvynės ir savo visuomenės reikalus labiau brangins, negu kiekvienas sau skyrium. Tik neužmiršk, labai daug gyvenime priklauso nuo moterų!

Trinkteli durys. Pažadinta iš sapno (svajonių, minčių ar praeities vaizdinių) B i t ė krūpteli, knyga nuslysta nuo kelių. Tarpduryje pasirodo išsigandusi M a r y t ė. Lyg suakmenėjusi žiūri į rašytoją

BITĖ. Keista, sapnavau? Ar... skaičiau? O gal... pati su savim... šnekėjau?..

MARYTĖ. Sušaudė... rusai sušaudė... išgamos prakeikti, sušaudė...

BITĖ. Kas? Ką sušaudė? Ką?

MARYTĖ (*pro ašaras*). ...sušaudė... už kelių šimtų metrų nuo miesto... rusai sušaudė...

BITĖ. Ką sušaudė, Maryčiuk, ką? Aiškiau kalbėk!

MARYTĖ. Rusų enkavedistai... devyniolika kalinių atvežė ir prie iškastų duobių... sušaudė! O naktį...

BITĖ. Kas naktį?

MARYTĖ. (*knūkčiodama*). ... ir ligoninės medikus... sušaudė.

BITĖ. Viešpatie! Kas sakė? (*Susiima už galvos*)

MARYTĖ. Visas Panevėžys šneka! Iš lūpų į lūpas... eina! Žmonėms tiesos neužčiaupsi.

BITĖ. Tai jau... taip. Neužčiaupsi... (*Sukrėsta žinios, B i t ė sudrimba fotelyje ir tylėdama žiūri pro langą... Lyg šnibždėdama*) Dieve, kas daros pasauly? Kas daros... *Užtemimas*

Palemonas. Sode iškasta duobė

BERNARDAS. Uf! (*Atsipūkštęs brūkšteli prakaitą*). Pagaliau iškasiau duobę, po obelīm. Gal neras? Apdėsiu velėna, užkrausiu akmenim. Palemone likt pavojinga, ypač, kai Salomėja spruko... į tą savo Rasieją... Įdomu, kur ji dabar? Išlėkė, – kaip stovi! Basa, su suknele... Nieko nespėjo pasiimt. O kiek prisikrovusi buvo! Kur tau! Čiupo Balanduką už rankos ir... (*Piktai numoja ranka*) Gaila vaikučio. Labiausiai gaila. Mažas, o kiek turės iškentėt? Sakau, vis per kvailą galvą! Per politiką! Naivi, velniškai naivi buvo. Tie jos draugai, „tovariščiai“... iš to „Trečio fronto“, tebus prakeikti, sujaukė jai protą... su tais visais cvirkom, venclovom... padleckiais... (*Pauzė, šluostosi prakaitą*) Jei ne jie, gyventumėm Palemone ar... Panevėžy... mielas, gražus miestukas... ar kur šalia kaime... (*Užsisvajojęs*) Mano... miela motušė... mokytoja Bitė... (Įdomu, kaip ji laikosi? Ar sveika? Seniai nemačiau, seniai...) patartų, kur geriau įsikurt?.. mieste ar kaime, kol tos karo audros nurimtų... Dabar kas? Kastuvas ir ... duobė!.. į kurią tuoj viską užkasiu. (*Šluostosi prakaitą*) Karšta vasara. Karšta... *Užtemimas*

Panevėžys, šv. Zitos gatvės butas. Prie lango, pasirėmusi lazda, B i t ė žiūri į gatvę, klausosi į kėlusį triukšmą

BITĖ. Kaimynas vėl įsisiautėjo... Vėl puola žmoną, matyt, girtas. Va, ir auklėk tautą, rašyk straipsnius, knygas, kalbėk, aiškink iš tribūnų, kai viskas veltui. Kaip ten tada rašiau? A-a... (*Trinkteli lazda*) „Tik mokslu ir šviesa igyta dora gali... visas žmonijos opas pagydyti. Be doros – niekuomet.“ Kiek metų praėjo, o ką pasiekiau? Žmonės – geresni? Laimingesni? (*Atsidūsta*) Visą gyvenimą troškau laisvės, šviesos, laimės, gerovės savo tautai. Per savo ilgą gyvenimą mačiau tik žmonių skurdą, vargą ir sunkų darbą, ypač moters. Stengiaus, svajojau tą jų vargą palengvint, kad jis būtų šviesesnis, geresnis. O ar lengvesnis? Dieve, ką daryt, kai esi idealistė? Romantikė? Kai kažkuo nori tikėt, o į gyvenimo pabaigą pajunti, kad tie visi tavo darbai, planai, mintys, svajonės... lyg smėlio pilys... staiga sudūžta ir lieki prie smėlio krūvos, niekam nereikalingos, nors... (*Šypteli*) gal kada nors... ja susidomės kitas... (*Krežena*) toks pat idealistas, romantikas... vėl ims statyt smėlio pilis, dar gražesnes, aukštesnes, kaip įsivaizduoja... che che che... kol jos vieną dieną... irgi sugrius! Dieve, ir tai vadinam... Gyvenimu? Amžiną, be pabaigos ... griūvančių pilių... statymą?!

Mintis nutraukia M a r y t ė s balsas už durų

MARYTĖS BALSAS. Ponia serga. Nieko nepriima.

VYRIŠKAS BALSAS. Ne, ne, neatsisakykit. Aš jums ir... poniai. Iš visos širdies. Tik praneškite, kad... noriu matyt. Pasitart...

BITĖ (*Garsiai*). Kas ten daros, Maryte? Ko triukšmaujat?

Pasirėmusi prijuostę, tarpduryje pasirodo M a r y t ė

MARYTĖ. Svečias nelauktas, panyt. Sakiau, sergat. Nieko nepriimat. Bet labai atkaklus. Prašo...

BITĖ. Kas toks?

MARYTĖ. Sako, jūsų pažįstamos... Elzės Kęsgailytės draugės... Severos brolis... Gustavas.

BITĖ. Gustavas? Hm... Seniai nemačiau. Seniai. Jis dar gyvas?

MARYTĖ. Gyvas, panyt. Gyvas. Tik nuplikęs... Labai jus matyt nori.

BITĖ. Ką gi, kviesk.

MARYTĖ (*tyliai šnibžtelė*). Kad priimtumet, duonos ir lašinių atvežė! Sako, lauktuvės iš kaimo...

BITĖ (*Šyptelėjusi*). Su tavim, matau, nepražūsiu... Kviesk!

Įeina juodu, nubrizgusiu fraku ponas Gustavas

GUSTAVAS. Žemai lenkiuosi, ponia Gabriella. Malonu matyti Jus. Seniai nesimatėm.

BITĖ. Seniai, pone Gustavai, seniai. Paskutinįsyk, pamenu, dvare su panele Elze... lankėmės. Graži buvo kompanija. Severa, jos mylimasis... jūs, brolis Tadas... Buvom jauni, gražūs. Yra ką prisiminti. Yra!

GUSTAVAS. O, rodos, lyg vakar...

BITĖ. Taip, lyg vakar. O tiek metų praėjo... Kokie vėjai atvijo, pone?

GUSTAVAS. Rūpesčiai, ponia Gabriella, rūpesčiai. Kai tokie neramūs laikai, nors... kada buvo ramūs? Ir tada, ir dabar rusas su vokiečiu... lyg katė su šunim pjaunas! Nė viens nusileist nenori... Keturiasdešimtais, kai užėjo rusai, pusę mano žemių nurėžė... nacionalizavo, kaip jie mėgo sakyt... dar kitą – ubagams išdalino, o gal pardavė? Velnias žino! Dokumentų nerodė... Popiergaliu kažkokiu mostelėjo panosėj, tuo ir baigėsi... mano teisės.

BITĖ. Tai ko norit? Žemę susigrąžint?

GUSTAVAS. Taip, kad vokietis ją grąžintų. Pagal įstatymą.

BITĖ. Pala, pala, gerbiamasis... Kaip čia išeina, nesuprantu? Vienas – pavogė, o kitas... kad sugrąžintų? Logikos nematau.

GUSTAVAS. Kokia kare logika? Neieškokit. O ir kam ji, ponia? Kas pirmas, tas ir... laimi. Užtat ir atvažiavau pasitart. Lietuvių advokatų Panevėžy nepažįstu, o žydai... na, tie, kuriuos pažinojau, sako, paskui rusus išdūmė! Jūs, ponia Gabriella, protinga moteris. Sakau, gal patarsit, nuo ko pradėt?

BITĖ. Hm... Vokiečiai drausmingi žmonės. Pedantiški. Jie pirmiau išleis įsakymą, tada parašysit prašymą. *(Pauzė)* Aš... toks ir toks... prašau grąžinti man žemę, kurią keturiasdešimtais atėmė bolševikai. Supratot?

GUSTAVAS. Ačiū, ponia, paguodėt. O tai, galvoju... be prošvaisčių? Dabar vis šiokia tokia viltis atsirado... Kaip manot, prie vokiečio bus geriau?

BITĖ *(Pašaipiai)*. Jums gerai buvo ir prie caro. Ką, pamiršot? Dabar prie vokiečio glausitės? Jo malonės prašysit?

GUSTAVAS *(Sutrikęs)*. Nebūkit žiauri, ponia. Žuvis ieško, kur giliau, žmogus... *(Skėsteli rankom)*

BITĖ. Jums prie visų valdžių buvo gerai. Ir prie caro, ir prie Smetonos, ir...

GUSTAVAS. Kaip kitaip, ponia? Reikia suktis... Tai kaip, prie vokiečio bus geriau?

BITĖ. Gal Didyjį karą pamiršot? Matėm, kas – rusai ir vokiečiai? Ir ko tikėtis? Visi jie... vienodi. *(Pauzė)* Lietuva turim rūpintis. Apie ją reikia galvot, o ne apie... žemes... ar vokiečius. Jie atėjo... ir – išeis. O Lietuva... liks.

GUSTAVAS. Įdomiai mąstot. Įdomiai... Man žemė... visas turtas! Žemė tai... oho ho ho!.. ką reiškia! Tiek to, luktelsiu, kol išleis vokietis įsakymą. Gal pavyks? *(Atsisveikinęs išeina)*

BITĖ *(užversdama knygą)*. Koks buvo, toks ir liko. Che che che... Stengėsi patikt Elzei, o ta į ji... kad bent akies krašteliu žvilgteltų! Jai Severos sužadėtinis, grafas Donatas Gedvila krito į akį. *(Pauzė)* Bet ir jį, velniūkštė, atstūmė. Kaip ir kitus, kurie rodė dėmesį. *(Svajingai)* O, Elzė! Vis į mokslą, į šviesą veržės. Ak, jaunystė, jaunystė... O kas Gustavas? Vėjo pamušalas! Toks ir liko... *(Šypteli)* O ir kam jam... dabar tiek žemės? Valgys ją... ar ką? *(Pasiramsčiuodama lazda, pasuka fotelio link, atsisėda)* Nors... ką šneku? Gustavas... Koks Gustavas? Jokio Gustavo nepažįstu. Negi užsisvajojau prie lango? *(Šaukia)* Maryte! Kur dingai, Maryte? *(Sau)* Va, taip visada: kai reikia, neprisišauksi... Vėl kur nors išplasnojo! Maryte!

Uždususi į kambarį įpuola Marytė

MARYTĖ. Ieškojot?

BITĖ *(suiržusi)*. Žinoma! Kur buvai?

MARYTĖ. Malkinėj. Tuoj pietus virsiu.

BITĖ. A-a, aišku... Sakyk, pas mus šįryt buvo kas nors užėjęs?

MARYTĖ. Buvo.

BITĖ. Kas?

MARYTĖ. Kaimynė. Degtukų pasiskolino. Beje, gerai, kad priminėt... Prašė perduot, nužudytu aukų laidotuvės įvyks... poryt, dvidešimt devintą.

BITĖ. Laidotuvės? Kieno?

MARYTĖ. Ot, gražiausia! Tagi užvakar sakiau... Tų, kuriuos sušaudė rusai...

BITĖ. A-a, prisimenu, sakei. (*Atsidūsta*) Ak, ta mano galva... Senatvė... Viską pamirštu... Ačiū, kad priminei, nors... nežinau, ar pajėgsiu nueit? (*Pauzė*) Daugiau nieko nebuvo?

MARYTĖ. Kas dar turėjo ateit? Ką nors kvietėt?

BITĖ. Ne, nieko. (*Nustebusi žiūri į Marytę*) Tikrai, nieks neužėjo?

MARYTĖ. Tai negi meluosiu, panyt? Garbės žodis, niekas! Lyg prieš kryžių galiu prisiekt... Val (*Persižegnoja*) Gal... ko laukėt?

BITĖ. Ne, ne, viskas gerai. Nieko nelaukiu. Nieko. (*Mosteli ranka*) Eik, netrukdyšiu. (*Tyliai po nosim*) Hm, keista. Labai keista... Nieko nebuvo... (*Gūžteli*)

Nužvelgusi šeimininkę, M a r y t ė pasuka durų link

MARYTĖ. Dieve, ką su žmogum daro senatvė? Kalba, kalba... staiga, žiūrėk, pamiršta... Vos primenu, vėl... lyg siūlus ima vyniot iš pradžių. (*Atsidūsta*) Pasaka be galo! Nors, kas buvo anksčiau, prisimena. Daug ką prisimena! Lyg gyvi stovi prieš akis... ir tie, su kuriais augo, mokėsi, ir, – kuriuos, sako, pati sukūriau ar apie juos rašiau. Vos tik paimu knygą, šnekina, siūlosi į svečius. (*Stabtelė*) A taip gali būt? O gal... kiek pasimaišė? (*Ilgą, slegianti pauzė*) Ko, norėt, gražus amželis, gražus. Kovą... į devintą kryželį ižengė! Kad visiems tiek duotų Dievulis, kiek jai. (*Išeina*) *Užtemimas*

Palemonas. Skulptoriaus Bernardo Bučo dirbtuvės. Lentynose, ant stalų, grindų – pradėti, įpusėti bei nebaigti bareljefai, biustai, skulptūrų dalys, nuolaužos, eskizai ir t.t. Su maišu rankoje B e r n a r d a s stovi dirbtuvių vidury, dairosi ir nežino, nuo ko pradėti...

BERNARDAS (*Atsidusęs*). Štai ir viskas! Tuoį sumesiu į maišus savo turtą ir – užkasiu. O tai, neduok Dieve, dar kas iškęs, kad tautos priešus garbinu ir lipdau. Ot, laikai atėjo, kai nieko tikro ir pastovaus nėra. Visų turi bijot. (*Dairosi*) Nuo kurio pradėt? Kurį pirmą kišt į maišą ir nešt į duobę? O gaila! Velniskai gaila... Tiek dirbau, svajojau, kūriau... Kai grįžau iš Paryžiaus, maniau, kad išpuošiu Lietuvą naujais savo darbais – biustais, paminklais, bareljefais, antkapiais garsiams kunigaikščiams, tautos veikėjams, rašytojams, knygnešiams, visiems, kuriems rūpėjo tauta, jos ateitis. Nespėjau. Daug ko nespėjau užbaigt! Maniau, ryt, poryt sėsiu, imsiuos didelių, monumentalių darbų. Ek! (*Atsidusęs numoja ranka*) Rusai... bolševikai sutrukdė... Rupūžės! Vis dar jiems maža... Lietuvos išgeidė! Europos! Alkani, apiplyšę... kojas apsvynioje... che che che... tom savo „obmotkėm“... nešvariais autais... Europą užkariaut bandė... Komedija! Ką, Sibiro neužtenka? (*Pauzė*) Ačiū Dievui, vokiečiai įsikišo! Spėjo... Nuvijo raudoną, persunktą nuodais, rupūžę. Nors, kai pagalvoji, tas pats... šūds ant pagaliuko! Tik kitoj rankoj... Ar tas gruzinas su pypke, ar ūsuotas jefreitorius? Jokio skirtumo! (*Išitraukęs nosinę, šluosto prakaitą*) Karšta vasara. Karšta... (*Prieš priėmęs lentynų, apžiūri, pakilnoja, padeda. Jaučia, ranka niekaip nekyla kad ir mažiausią darbelį kišti į maišą*) Negaliu. Širdis neleidžia... tiesiai iš dirbtuvių – į duobę!? (*Bloškia maišą į žemę*) Visus karalius... (*su širdgėla ir skausmu balse*) Mindaugą, Vytautą Didįjį... prezidentą Antaną Smetoną ir kitus... kurių skulptūras, biustus, bareljefus... dailinau, tobulinau, taisiau. Viską – į duobę?! (*Ilgą, slegianti pauzė*) Graudu. Ir juokinga: meną, kurį sukūriau... štai, šiom rankom... (*Atkiša dideles, stambias plaštakas, varto, apžiūri, lyg pirmąkart jas matytų*) dabar gelbės duobė... ir kastuvai! Viešpatie! (*Ilgą pauzė*) Jei... išgelbės?

Atsisėdęs ant kėdės, žiūri į savo darbus ir tarsi nieko nemato. Su pustuščiu krepšiu ant pilvo įeina P a š t i n i n k ė

PAŠTININKĖ. Sveiki, pone Bernardai. Džiaugiuos, kad jus užtikau.

BERNARDAS. Sveiki. (*Nustebęs žiūri į ją*) Kokie vėjai atpūtė?

PAŠTININKĖ. Laišką atnešiau.

BERNARDAS. Man? Keista... Negi tokiais... sunkiais laikais... dar bent kas nors rašo?

PAŠTININKĖ. Rašo, pone Bernardai. Rašo... Retai, bet rašo. Tai ne prie Smetonos, kai vos patempdavau krepšį. O, kiek būdavo laikraščių, žurnalų! Nors ką šneku, patys gerai prisimenat. Salomėjai krūvos laiškų ateidavo! Iš kaimų, bažnytkaimių. Su vienu, tuo pačiu prašymu, atsimenu, pats sakėt... (*Bernardas linkteli*) miela poete, padėkit... rusai išvežė tėvą, brolių, sūnų... į Sibirą... Gal žodelį kitą... užtartumėt? Jūs dabar... aukštai valdžioj sėdit. Padėkit! (*Ilgą, slegianti pauzę*) Deja...

BERNARDAS. Taaaip... (*Atsidusęs*) Buvo taip, buvo. Jūs teisi, ponია... (*Pauzę*) Lakstė lyg avis, įkirpta į užpakalį, kai rinko deputate į Maskvą, o kas gavos? Vos kudašių išnešė! Va, kaip būna, kai įlendi į politiką. Pfu! (*Nusispjauna*) Sakot, laiškas?

PAŠTININKĖ. Taip, paimkit. (*Atkiša*) Matyt, svarbus.

BERNARDAS. Kodėl? (*Paima*)

PAŠTININKĖ. Kai karas, mažai kas rašo... Nebent vokiečiai. Mes, lietuviai, lyg pelės po šluota. Rašyt nemėgstam. Su Dievu, pone Bernardai. (*Išėina*) Būkit sveikas.

BERNARDAS. Ačiū. Ir jums to linkiu. (*Apžiūri laišką*) Keista, kas galėtų rašyt? Iš Panevėžio?! (*Atplėšęs skaityti*) „...miesto medikai ir visuomenė... kreipiasi į Jus... sukurti paminklą keturiems bolševikų nukankintiems... Panevėžio medikams. Kviečiame...“ Hm, girdėjau apie tas žiaurias žudynes. Girdėjau. Aidu žinia po Lietuvą pasklido. Prakeikti išgamos! O ką, verta pagalvot. Panevėžys! Mano Panevėžys... (*Tvirtai*) Nuvažiuosiu. Savo mielą mokytoją... (*švelniai*) Bitutę... Bite... aplankysiu. Įdomu, kaip ji laikosi? *Užtemimas*

1920 m. gegužė. Kaunas. Prezidentūra. Ankstus rytas. Už stalo prezidentas A. Smetona gurkšnoja kavą, užmesdamas žvilgsnį į šalia gulintį laikraštį. Įeina žmona Sofija

SOFIJA. Labas rytas. Matau, vėl palinkęs ties laikraščiu? Kas sudomino?

SMETONA. Daug kas. Po „Lietuvos aidą“, kai leidyba per karą nutrūko, vėl turim savo laikraštį. Paklausyk, kaip gražiai skamba: „Lie-tu-va“! (*Džiugiai pamosuoja laikraščiu*) Atgimsta Lietuva, mieloji, atgimsta. Greit pradėsime derybas su bolševikine Rusija. Che che che... (*Krežena*) Kai bruzda Europa, rusai... patys ragina pasirašyt taikos sutartį. Sutinka pripažint Vilnių ir Gardiną Lietuvai. Įsivaizduoji? Rusai pripažįsta Lietuvą... nepriklausoma valstybe! Kas gali būti geriau?!

SOFIJA. Džiaugiuosi. Jei pavyks, Lietuva švęs didžiulę pergalę! Kada derybos?

SMETONA. Poryt. Mūsų delegacija sėdi Maskvoj. Laukia.

SOFIJA. Apie tai ir rašo?

SMETONA. Atspėjai. Ir apie tai, ir... (*Mandagiai atsikrenkščia į kumštį*)

SOFIJA. Užspringai, mielas? Ar... dar kas nors?

SMETONA. Ne vien ši naujiena pradžiugino. Yra ir daugiau. Jaučiu, laukia didžiulės permainos.

SOFIJA. Ką turi galvoj?

SMETONA. Kai rytais permetu akim laikraštį, (*džiugiai pamojuoja*) vis labiau pastebiu...

SOFIJA (*gurkšnodama kavą*). Ką, brangusis?

SMETONA. Kad mūsų lietuvės moterys... (*patenkintas šypsosi*) labai aktyvios! Vos ne kiekvienam numery apie jas rašo. Arba jos rašo!

SOFIJA. Ko stebėtis? Dabar daug jaunų moterų, baigusių gimnazijas, universitetus, grįžta iš užsienių. Protingos, išsilavinusios. Dvarininkaitės, turtingų ūkininkų dukros. Tokių, tik tokių, dabar reikia mūsų jaunai Lietuvai.

SMETONA. Būtent! Vos ne kasdien... juodu ant balto mirga Petkevičaitės-Bitės, Bortkevičienės ir kitų pavardės. (*Juokiasi*) Moterų Atgimimas! Lyg šaltinio srovė... šovė į viršų ir – vis labiau veržiasi!

SOFIJA. Ačiū Dievui! Pagaliau parūpom ir mes. Kur buvot prieš porą metų, kai Kaune vyko pirmoji moterų protesto akcija? Kai tūkstančiai moterų išėjo į gatves ir...

SMETONA (*šypsosį*). Prisimenu, gerai prisimenu... Che che che... Piktos, karingos... lyg širšės... užplūdod Kauną, reikalaudamos... savo teisių.

SOFIJA. Taip, įtraukt moteris į Lietuvos tarybą! Gal buvo neteisios?

SMETONA. Teisios, žinoma, teisios, bet... tada negalėjau. Daug kas trukdė. Dabar kita situacija.

SOFIJA. Tai ką, ruošiatės gražinti skolą? Jei atvirai, (*Kvatoja*) jūs, vyrai, mums visą gyvenimą esat skolingi. Gaila, pamirštat. (*Pauzė*) Ką darysi?

SMETONA. Ką ir siūlei. Pameni? Pradžiai... į Steigiamąjį Seimą. Kartu su vyrais.

SOFIJA. O, čia kitas reikalas! Pritariu. Ačiū, kad kartais manęs paklausai. Seniai laikas, seniai. Mūsų moteris aktyvios, moka tarpusavyje sutarti ir susitarti. Tik jūs, vyrai, jų tarsi nematot. Ar nenorit matyti? Gal bijot, kad ateis į valdžią? Nebijokit. Blogiau nepadarys. Tik daugiau tvarkos bus, ko jums, vyrams, dažnai trūksta.

SMETONA. Hm... Nei pridėsi, nei atimsi. (*Pauzė*) Kaip manai, kas galėtų pradėti pirmąjį Steigiamojo Seimo posėdį? Kam suteiktum žodį?

SOFIJA. Kad ir klausit nereikia! Aišku, moteriai. Beje, kaip pagal Statutą?

SMETONA (*šypteli*). Čia ir kebliausiai! Posėdį turėtų pradėti amžium vyriausias...

SOFIJA. Kas?

SMETONA. Yra toks vienas žydėlis... Bet jis nemoka lietuviškai. Tik – idiš...

SOFIJA. Išivaizduoju, ką kitą dieną rašytų laikraščiai? Visą Seimą su tavim... sudirbtų į miltus! (*Kvatoja*) Prieš akis tarsi matau antraštes: „Lietuvos Steigiamasis Seimas kalba žydiškai.“ Ką darysi?

SMETONA. Matai, geriau kavą... ir suku galvą, kaip rast išeitį? Manau, posėdį galėtų pradėti...

SOFIJA. Moteris, Antanai! Tik moteris! Žinoma inteligentė, išsilavinusi. Vyresnė už kitas... (*Neleisdama įsiterpti vyrui*) Sveikinu! Džiaugiuosi. Tik moteris įžanginiu žodžiu turi pradėti Steigiamojo Seimo posėdį!

SMETONA (*šypsodamasis*). Hm... Ką siūlai?

SOFIJA. Negi neaišku? Bitė! Petkevičaitė – Bitė. Tik ją! (*Pašokusi nuo kėdės, vaikšto pirmyn atgal*) Žinoma rašytoja., publicistė. Visuomenės veikėja, filantropė. Ne vienam tavo vyrui nušluostys nosį.

SMETONA. Įdomu. Labai įdomu...

SOFIJA. Kas?

SMETONA (*Juokdamasis*). Kad vėl mudviejų nuomonės sutapo! (*Deda delną ant laikraščių*) Gerai, pakalbėsiu su ja. Gal sutiks?

SOFIJA. Aišku, sutiks. Moteris, daugiau moteris leiskit į politiką, jei norit, kad Lietuva klestėtų! O ne tie... pasipūtę beraščiai, kurie nieko nesugeba. Tik meluot ir vogt! *Užtemimas*

Butas šv. Zitos gatvėje. Ankstus rytas. Lovoje miega buto šeimininkė. Su rausvų radastų puokšte rankoje įeina M a r y t ė

BITĖ (*pabudusi*). Keista... Negi sapnavau?

MARYTĖ (*Merkėdama į vazą*). Vajėzau! Vėl? Ką dabar?

BITĖ (*tyliai pro lūpas*). Antaną...

MARYTĖ. Kurį? Patroną? Šventą Antaną?

BITĖ. Ne. Prezidentą.

MARYTĖ. Jėzus Marija! (*Suploja rankom*) Tai ką, negi Smetoną? Prezidentą?

BITĖ. Tą patį. Susitikę Kaune šnekėjom, prieš Steigiamojo Seimo atidarymą. Šnekuosi koridoriuj su moterim, o jis... prieina prie manęs ir sako: savo pažadą ištesėjau.

MARYTĖ. Kokį?

BITĖ. Neprisimenu. Seniai buvo... Nors ne... kai sakė, žinojau, bet kai pabudau, pamiršau.

MARYTĖ. Ne iš gero. Oi, ne iš gero. Matyt, kažką reiškia tas sapnas? Kad tik nesusirgtumėt, panyt. Gal... lašiukų ant valerijonų šaknies... išgertum? Kad nuramintų nervus. (*Pauzė*) Kur tai matyta:

rašot, skaitot, vėl rašot... Pavargstat. O ir nervai, turbūt, nervai. Pailsėt, daugiau pailsėt turit. O tai, neduok Dieve, užkris ant smegenėlių... ir bus – kvankt!

BITĖ. Matau, tu didesnė daktarė negu aš. Eik jau, eik jau... Kas man atsitiks? Aišku, kartais suskausta galvą ar silpnumas suima. Ką padarysi, senatvė! Bet aš nepasiduodu. (Pauzė) Kokios gražios radastos. Iš kur gavai?

MARYTĖ. Kaimynė atnešė. Žino, kad jas mėgstat... (*Pamačiusi, kad B i t ė bando keltis*) Gulėkit. Gulėkit. Anksti dar. Anksti... Užkaisiu arbatos, išgersit. Paskui... (*Išėina*)

BITĖ. Gal ir taip... Pagulėsiu. (*Atsigula*) Jaučiu, svaigsta galva... O ir akys... sunkios... lyg pilnos švino. Senatvė. Dieve, senatvė... (*Atsidūsta, sumerkia akis, galva pakrypsta į šoną...*)

Kambari užlieja tamsa. Vieniša žvakės liepsna... Galvūgalyje prie lovos stovi E l z ė ir S e n u t ė

ELZĖ (*tyliai, prancūziškai*). Dernier rendez-vous...¹

SENUTĖ (*lenkiškai, pašnibždom*). Ostatnia randka...² Užtemimas

Bernardo Bučo dirbtuvės. Vieną po kito B e r n a r d a s ima iš lentynų ir kiša į maišus baigtus bei nebaigtus savo darbus – bareljefus, biustus, skulptūrų dalis, eskizus

BERNARDAS (*su skausmu balse*). Sudėsiu į dėžes ir maišus visus savo darbus, užkalsiu, skudurais apvyniosiu ir – užkasiu. Savo negimusius kūdikius... (*Apžiūri, pavarto ir atsidusęs vieną po kito meta į maišus ir dėžes savo baigtus bei nebaigtus darbus. Ištiesta ranka nuo viršutinės lentynos nukelia G. Petkevičaitės – Bitės gipsinio biusto maketa – apglėbia rankom, ilgai žiūri į jį ir tarsi kunigas, laikydamas prieš save auksinę monstranciją³, lėtai ir išdidžiai eina su juo iš tamsos į šviesą...*) Užtemimas

PABAIGA

2020 m. gegužės 19 d. – 27 d. d.

Vilnius

© Remigijus Baltrušaitis, 2020 m. Vilnius

¹ Paskutinis pasimatymas (pranc.)

² Paskutinis pasimatymas (lenk.)

³ Katalikų liturginis reikmuo: puošnus, prabangus indas, skirtas Ostijai įdėti, saugoti ir ją garbinti.